

7. Кульчицький Ол. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен–Львів, 1995. – 164 с.
8. Леся Українка до О. П. Косач (сестри) від 9 червня 1901 року // Леся Українка Збір. творів у 12-ти томах. Т.11. – К.: Наукова думка, 1978. – С.19–22.
9. Леся Українка. Ein Brief ins Weite // Леся Українка. Збір. творів у 12-ти томах. Т.7. – К.: Наукова думка, 1976. – С.154–158.
10. Леся Українка. Малорусские писатели на Буковине // Леся Українка. Збір. тв. у 12-ти томах. Т.8. – К.: Наукова думка, 1977. – С.62–75.
11. Леся Українка. Розмова // Леся Українка. Збір. творів у 12-ти томах. Т.7. – К.: Наукова думка, 1976. – С.257–274.
12. Леся Українка. Утопія в белетристиці // Леся Українка. Збір. творів у 12-ти томах. Т.8. – К.: Наукова думка, 1977. – С.155–198.
13. Леся Українка. Утопія // Леся Українка. Збір. творів у 12-ти томах. Т.7. – К.: Наукова думка, 1976. – С.349–350.
14. Мірна З. Вражіння з Українського жіночого конгресу в Станіславові // Жіноча доля. – 1934. – С.97–99.
- 14а. Максютя М. Є., Мала Я. Л. Національна особистість гідності жінки (український фемінізм першої половини ХХ століття) / М. Є. Максютя, Я. Л. Мала // Гілея. Науковий вісник збірник наукових праць. – 2016. – №6 (109). – С.246–252.
15. Рудницька М. Жінка і нація // М. Рудницька. Статті. Листи. Документи. – Львів, 1998.
16. Франко І. Декадент // Франко І. Твори в 2-ох томах. Т.1. – К.: «Дніпро», 1981. – С.128–129.
17. Франко І. Україна мовчить // Франко І. Твори в 2-ох томах. Т.1. – К.: «Дніпро», 1981. – С.127.
18. Франко І. Я. На дні // Франко І. Я. Твори в 2-ох томах. – Т.2. Оповідання. – К.: Дніпро, 1981. – С.75–127.

## References

1. Blazhkevych I. Zhinka ta polityka // Ivanna Blazhkevych. Zhinocha dolja (Kolomyja). – 1972. – Ch.2.
2. Galychanka O. Zhinoche pytannja // Galychanka O. Zhinocha dolja. – 1934. – S.22–85.
3. Golovchans'ka I. Dijal'nist' tovarystva Sojuzu ukrai'nok Galychynu u 20-h – 30-h rokah XX stolittja. – Ivano-Frankivs'k, 1999. – 48 s.
4. Zabuzhko O. Notre Dame d'Ukraine: Ukrai'nka v konflikti mifologij. – K.: KOMORA, 2014. – 646 s.
5. Kennedi M. Istorychna spadshhyna ta gromadjans'ke suspil'stvo: al'ternatyvni nacii' v Shidnij Jevropi // Suchasnist'. – 1994. – №5. – S.80–85.
6. Kobyljans'ka O. Valse melancolique // Kobyljans'ka O. Ljudyna: vybrani tvory. – K.: Znannja. – S.83–132.
7. Kul'chyc'kyj Ol. Osnovy filosofii' i filosof's'kyh nauk. – Mjunhen-L'viv, 1995. – 164 s.
8. Lesja Ukrai'nka do O. P. Kosach (sestry) vid 9 chervnja 1901 roku // Lesja Ukrai'nka Zibr. tvoriv u 12-ty tomah. T.11. – K.: Naukova dumka, 1978. – S.19–22.
9. Lesja Ukrai'nka. Ein Brief ins Weite // Lesja Ukrai'nka. Zibr. tvoriv u 12-ty tomah. T.7. – K.: Naukova dumka, 1976. – S.154–158.
10. Lesja Ukrai'nka. Malorusskie pisateli na Bukovine // Lesja Ukrai'nka. Zibr. tv. u 12-ty tomah. T.8. – K.: Naukova dumka, 1977. – S.62–75.
11. Lesja Ukrai'nka. Rozmova // Lesja Ukrai'nka. Zibr. tvoriv u 12-ty tomah. T.7. – K.: Naukova dumka, 1976. – S.257–274.
12. Lesja Ukrai'nka. Utopija v beletrystyци // Lesja Ukrai'nka. Zibr. tvoriv u 12-ty tomah. T.8. – K.: Naukova dumka, 1977. – S.155–198.
13. Lesja Ukrai'nka. Utopija // Lesja Ukrai'nka. Zibr. tvoriv u 12-ty tomah. T.7. – K.: Naukova dumka, 1976. – S.349–350.
14. Mirna Z. Vrazhinnja z Ukrai'ns'kogo zhinochogo kongresu v Stanyslavovi // Zhinocha dolja. – 1934. – S.97–99.
- 14а. Maksjuta M. Je., Mala Ja. L. Nacional'na osobystisnist' gidnosti zhinky (ukrai'ns'kyj feminizm pershoi' polovyny XX stolittja) / M. Je. Maksjuta, Ja. L. Mala // Gileja. Naukovyj visnyk zbirnyk naukovyh prac'. – 2016. – №6 (109). – S.246–252.
15. Rudnyc'ka M. Zhinka i nacija // M. Rudnyc'ka. Statii. Lysty. Dokumenty. – L'viv, 1998.
16. Franko I. Dekadent // Franko I. Tvory v 2-oh tomah. T.1. – K.: «Dnipro», 1981. – S.128–129.
17. Franko I. Ukrai'na movchyt' // Franko I. Tvory v 2-oh tomah. T.1. – K.: «Dnipro», 1981. – S.127.
18. Franko I. Ja. Na dni // Franko I. Ja. Tvory v 2-oh tomah. – T.2. Opovidannja. – K.: Dnipro, 1981. – S.75–127.

*Maxiuta M. E., Doctor of Philosophy, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), jasmn\_mala@ukr.net*

*Mala Ya. L., postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), jasmn\_mala@ukr.net*

#### Constitutively of feminist ideas in the Ukrainian national-cultural life of the first third of the twentieth century

*The article analyzes the positions of feminist ideas of Lesya Ukrainka, which testify to an in-depth rethinking of the women's movement, which manifests itself in the unity of a broad socio-cultural and individual-personal approach. A worthy Ukrainian woman is a nationally conscious woman, the personality of her being vitally reunites the past, the present and the future; And, consequently, this person causes trust, especially important for personal being: to trust means to assign responsibility for the existing reality and at the same time for the future. Ukrainian feminists of the late XIX – early XX century – the personality of high education, intellectual culture and sincerity, deeply understood the opportunities and needs of the development of the Ukrainian person, in particular, the Ukrainian woman. Personality of a woman's life choice is realized in the fullness of being of femininity, including as a way to confront destructive negative influences and culture of traditional, and newest female-repeated relapses. But, the status of a truly developed, life-based feminist movement and feminist ideas in Ukraine, as well as its potential for further development, were demonstrated only because of their deep ideological and national fatigue of the ideas of feminism.*

**Keywords:** woman, femininity, feminism, gender, women's issues, women's culture.

\* \* \*

УДК 94:614.3:314.7(477)«1944/1946»

**Д'яченко А. В.,**  
аспірант кафедри нової та новітньої історії України,  
Східноєвропейський національний університет  
ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк),  
andriydiyachenko@gmail.com

#### УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕГІОН САМОБОРОНИ В БОРЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ В РОКИ НІМЕЦЬКО–РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1941–1945 РР.)

*Розглядається історія та бойовий шлях Українського Легіону Самооборони в роки радянсько–німецької війни на теренах Волині, з моменту його формування у вересні 1943 до входження в Українську національну армію в квітні 1945.*

**Ключові слова:** Український Легіон Самооборони, Волинський легіон, радянсько–німецька війна (1941–1945 рр.), націоналістичне підпілля, історія.

Згадок про це військове формування дуже мало. Дослідження про Легіон на теренах України з'явилися вже після здобуття незалежності. Одну з перших таких згадок можемо знайти у 3-му томі Довідника з історії України. Під редакцією І. З. Підкови та Р. М. Шусти, де зазначається: «Український легіон самооборони (Волинський легіон, 31-й батальйон СД) – українське військове формування у складі німецької армії у роки Другої світової війни» [4, с. 467].

Серед наукових розвідок слід відзначити працю Гірняка «Український легіон самооборони. Причинки до історії» [7, с. 54] спогади колишніх вояків Легіону В. Городиського [1, с. 2] та О. Лисака. Заслуговує уваги також праця колишнього вояка Легіону М. Каркоця–Вовка «Від Вороніжа до Українського легіону самооборони», видана в 2002 р. у м. Рівне.

Український легіон самооборони (далі УЛС) також відомий як 31-й батальйон СД і Волинський легіон. Предтечею підрозділу був повстанський курінь мельниківця М. Недзведського («Хрона»), який діяв на півдні Волині (тепер північ Тернопільщини) проти німців та партизанських з'єднань С. Ковпака. 6 липня 1943 р. курінь був роззброєний бандерівцями біля містечка Вишнівці.

Волинь у другій половині 1943 р. стала ареною жорстокої боротьби за виживання між формуваннями УПА, польськими загонами самооборони, німецькими, «козачими» російсько–німецькими та червоною «партизанкою». На жаль противниками стали і українські націоналістичні формування, які підпорядковувались ворогуючим гілкам ОУН.

Історія власне Легіону, який щоправда отримав свою назву значно пізніше, розпочалась із затримання підрозділом польської допоміжної поліції зв'язкового на псевдо «Окунь». З огляду на значну кількість агітаційний та пропагандистських матеріалів ОУН–М, виявлених у затриманого, поляки передали «Окуня» до Луцького гестапо. Про цей випадок досить швидко дізнався один з очільників мельниківців у Луцькому повіті М. Солтис, котрий відразу ж підкинув в гестапо листа з погрозою всебічного і всеохоплюючого терору проти представників німецької влади та Вермахту. Німці, в особі Луцького СД запропонували перемовини [7, с. 17].

Повітова нарада, яку скликало керівництво сотні, прийняла рішення про можливість таких переговорів і призначило керівником української делегації М. Солтиса («Черкаса»). У вересні 1943 р. на одному з приміських кладовищ Луцька відбулась зустріч мельниківців і німців. Німецьку сторону представляли гауптштурмфюрер СС Асмус і шарфюрер СС Раулінг.

Цікаві роздуми самого М. Солтиса про цю зустріч: «Слухаючи німців легко можна було призабути, що мається перед собою грізного ворога, з яким ще вчора, а може подекуди ще й сьогодні, велася мова звуками кулеметів і малинових пістолетів. Коли б не німецька мова у розмові, то здавалося б, що перед українською стороною стоїть здібний політичний пропагандист противника, а не ворог» [7, с. 19].

Українська сторона погодилась на співпрацю локального характеру, але висунула ряд умов:

1. Організація сильного військового відділу.
2. Відділ буде діяти на території Волині як партизанський.
3. Завданнями відділу будуть виключно боротьба з радянськими партизанами та оборона українського населення перед польськими озброєними формуваннями.
4. Німецьке командування забезпечує повністю усі потреби відділу в амуніції, обмундируванні і зброї.
5. Командування відділом здійснюють виключно українці, німецьке командування не втручається у внутрішнє життя відділу.
6. Відділ не буде воювати з німцями, якщо і ті не проводитимуть жодних ексцесів щодо українського населення регіону та не здійснюватимуть арештів.
7. Німецьке командування звільнить усіх в'язнів – українців з волинських в'язниць, не враховуючи їх політичних переконань і належності.

Через декілька днів відбулась чергова зустріч, на якій німці пристали на пропозиції української сторони.

Через півтора місяці, в листопаді 1943 року, майбутнє ядро відділу на чолі з «Черкасом» вирушило в рейд з району Луцька. У складі рейдової групи крім самого «Черкаса» був колишній старшина армії УНР полковник В. Герасименко («Тур») та вісім активних членів ОУН–М. Спочатку група направилась у сторону м. Дубно, потім перейшла через р. Ікву і 15 листопада

отаборила в с. Степанова що на Крем'яничині. В ході рейду до групи приєднувались колишні мельниківці та інші бійці, які з різних причин не хотіли воювати ні в рядах УПА, ні радянських партизан. 30 листопада група вийшла до с. Білокриниця, де зупинилась на відпочинок. 2 грудня сюди прибули 5 вантажівок, а з ними й наказ про негайне прибуття усієї групи до м. Луцька. За декілька днів рейдовики повернулись на територію сучасного Луцького району і були розміщені в прилуцькому с. Підгайці, де для них німцями були підготовлені казарми і створена навчальна база. На наступний день після прибуття вояків до с. Підгайці в табір відділу прибули німецькі інструктори, а з ними все ті ж Асмус і Раулінг, яких було призначено «зв'язковими» між німецьким командуванням і мельниківцями, а неформально німецькими командирами загону.

Уже після прибуття в с. Підгайці за раніше встановленою домовленістю з німецькою служби безпеки з в'язниці в м. Крем'янци відпустили українських бранців. При цьому лише декілька з них приєднались до відділу, а інші виявились симпатиками УПА, або простими селянами, які повернулись до своїх домів. Це звільнення мало для відділу позитивний ефект: чутка, що за вимогою українського відділу німці випускають з тюрем українських в'язнів швидко поширилась по усій Волині. До с. Підгайці і по одинці, і групами, а то й цілими загонами почали прибувати добровольці. Так, наприкінці грудня до с. Підгайці прибула сотня під командуванням «Жарини», яка покинула службу в УПА. У складі цієї групи був очільник одного з найбільших мельниківських партизанських з'єднань М. Недведський – «Хрін», про якого згадувалось вище. З'єднання Недведського після важких боїв з німцями і ковпаківцями влітку 1943 року було оточене загonom УПА і роззброєне, сам «Хрін» опинився на службі при штабі групи УПА «Богун», а тепер, при першій же можливості подався до однодумців. Всю другу половину грудня бійці відділу під наглядом своїх і німецьких інструкторів проходили вишкіл.

На той час рейдуючий відділ організаційно складався з трьох бойових і однієї господарської сотні (командири – сотники «Нечай», М. Карковець, Ю. Макух та О. Гуня). Загальна кількість бійців складала близько 500 осіб [3, с. 467].

На озброєні відділу були 20 ручних і 2 станкові кулемети, 2 протитанкові гармати, гвинтівки. Німецькі представники домагались забезпечення підрозділу автомобілями (Легіон вважався моторизованим), проте фактично легіонери мали лише гужовий транспорт [4, с. 264].

Вже на початку січня 1944 р. деякі чоти приступили до виконання завдань німецького командування. Так, чота «Вовка» дістала завдання провести розвідку в районі с. Пумань, яке на той час фактично залишилось безлюдним. Виконавши завдання, 6 грудня чота повернулася на базу. Два рої під командуванням «Гіркового» брали участь в каральній операції проти радянських партизан, в ході якої був розбитий штаб одного з партизанських загонів.

19 січня 1944 р., на Водохреща, відбулась перша прилюдна демонстрація співпраці українців і німців. Одягнуті в новенькі однострої, зі зброєю чоти відділу

спочатку відбули Божу службу в Свято-Троїцькому соборі, а потім урочистим маршем пройшли по вулицях м. Луцька.

Напередодні радянського наступу на Луцьк і Рівне, в район с. Цумань було направлено сотню під командуванням «Трактора», а сам відділ 28–29 січня 1944 р. з с. Підгайці передислокували до с. Забороль Луцького району. Тут з новобранців чота «Вовка» була реорганізована у сотню чисельністю до 150 чол. Після взяття радянськими військами Луцька відділ відійшов до м. Торчин. Сюди пробилось кілька стрільців із сотні «Трактора», які розповіли про долю свого підрозділу, що зазнав значних втрат в боях з частинами 13-ї гвардійської кавалерійської дивізії (6-й гвардійський кавалерійський корпус, 13-та армія, 1-й Український фронт). У районі с. Цумань сотня була розсіяна і невеликими групами лісами розійшлась у різні напрямки (частина вояків сотні «Трактора» приєдналась до Легіону на Грубешівщині аж на початку березня 1944 р.).

З м. Торчин бійці вирушили у напрямку до Бугу і невдовзі зупинились в м. Устилузі. У невеликому волинському містечку вояки «Рейдуного відділу» перебували до кінця лютого. Штаб відділу з чотою охорони розмістився в колишньому будинку поліції. Перебування Легіону на Володимирщині характеризувалось досить частими боями з польськими загонами. Такі бої відбулися в районі польської колонії Корчунки і в самих околицях м. Устилуг. Під м. Устилуг загинули чотовий «Граб», ройовий «Терен» і двоє рядових бійців. Мешканці м. Устилуг за спогадами легіонерів були вдячні їм за хоч на короткий час надану безпеку від нападів як поляків і радянських партизан, так і мародерства зі сторони відступаючих німецьких та угорських вояків.

Якщо стосунки з поляками бійці вирішували за допомогою зброї, то проблеми з німецькими солдатами швидко залагоджували представники від німців Асмус і Раулінг завдяки ромбу на шинелі з написом «SD».

Під час перебування в м. Устилуг не припинялась підготовка вояків. Поряд з бойовими виїздами йшли постійні тренування стрільців і мінометників.

Наприкінці лютого відділ був передислокований на терени Грубешівщини і розміщений в приміщенні колишньої школи Абверу поблизу с. Морочин.

Тут до вояків приєдналися знані старшини армії УНР серед яких був і колишній командир «Чорних запорожців», полковник армії УНР П. Г. Дяченко («Квітка»), командир легендарного полку «чорношличників» який успішно діяв як проти денікінців так і проти червоних в часи Першого зимового походу армії УНР. Був нагороджений Орденом залізного Хреста УНР, а 23 червня 1920 р. його підвищили до звання полковника Армії УНР. З початком Другої світової війни приймав участь в боях проти Червоної армії в районі Сувалок на Німані, був поранений, проте разом зі своїм полком пробився до Литви де здався німецьким військам. Після створення у Кракові 25 червня 1941 року Української генеральної ради комбатантів під головуванням Михайла Омеляновича-Павленка (заступники – генерали армії УНР В. Петрів та А. Кравс) П. Дяченко став членом її військово-наукової та воєнно-історичної ради. 5 липня 1941 року очолив штаб Української повстанської армії «Поліська

Січ» отамана Т. Бульби-Боровця. Низька підготовка бійців відділу і розбіжність політичних поглядів з Т. Боровцем обумовили відмову від подальшої співпраці з останнім. У подальшому П. Дяченко співпрацював з ОУН – як з мельниківцями, так і з бандерівцями, а також із німцями, зокрема з їхньою Службою безпеки. Використовуючи службове становище, постачав українських повстанців вогнепальною зброєю, німецькими військовими документами, розміщував поранених у німецьких шпиталях. У березні 1944 р. прибув до УЛС, у червні став заступником командира і шефом штабу, а в серпні очолив Легіон.

На Грубешівщині до відділу приєдналась вищезгадана частина сотні «Трактора», яка з боями прорвалася спочатку на Рівне–Дубно–Вербу, а потім на Львів. Подальший рух підрозділу супроводжувався боями в районі м. Белз і м. Великі Мости, сутички відбувалися як з німцями, які і слухати нічого не хотіли про «Рейдуний відділ», так і з червоними партизанів, які дислокувалися в цьому районі. Сюди ж з Поділля прибув і невеликий відділ, який раніше підпорядковувався німецькому охоронному батальйону, під командуванням «Субчика» і «Горобця». У районі с. Морочин до відділу прийшло чимало місцевої молоді, замученої постійними нападами «аківців» на українські села. Однак відбір до частини був суворим і не всім вдавалось його пройти.

Тут же була організована підстаршинська школа (Вишкільна сотня), здійснена реорганізація сотень. Саме тут офіційно назва «Рейдуний відділ» була змінена на Український легіон самооборони (УЛС). Колишній партизанський відділ під керівництвом досвідчених військових (з П. Дяченком прибули також колишні старшини УНР сотник Терлиця, хорунжий Ворон) поступово перетворювався в окрему військову тактичну одиницю. Були створені гарматний відділ під командуванням поручника Попівського, мінометну чоту, Польову жандармерію, та Польовий Суд. Успішно діяла розвідувальна чота, діяльністю якої негласно керував обершарфюрер СС Раулінг. До Господарського відділу долучились польовий шпиталь під орудою доктора Юргенса та душпастирська служба у складі двох священиків Української автокефальної православної церкви отців Паладія та Іова. Всього в Легіоні на той час налічувалось до 600 вояків.

На Грубешівщині вояки УЛС провели ряд боїв з місцевими загонами АК, а на початку квітня окремі підрозділи УЛС разом з німецькими солдатами атакували відділ УПА, який дислокувався в с. Лудин нині Володимир–Волинського району.

Значно пізніше, в липні 1945 р. в інформації проводу ОУН про ситуацію на Холмщині зазначалось: *«В перших днях квітня 1944 р. гореславний легіон разом з німецькими пограничниками напали на відділ УПА в с. Лудині Володимирського повіту. В бою зі зрадниками народу згнуло двоє повстанців, а одного важко ранено. Пролиттям власної крові «легіон» не задовольняється. Він за поміччю видаваних летючок, шляхом брехні, шантажу та провокації провадить підлу розкладову роботу серед населення Холмщини, рівночасно очернюючи в ганебний спосіб Українську Повстанчу Армію. Правда, що в безлічній мірі редаговані, вище згадані летючки, самі ж їх в очах громадян понизили,*

а видана місцевою командою УПА відозва під назвою «До українців Холмщини!» допомогла цілком розкрити і зкомпромітувати в очах населення це гніздо підлої збірники. Свою «любов і відданість Україні» преславний «легіон» задемонстрував тріумфальним походом разом з відступаючими німецькими військами в Німеччину...» [2, арк. 37–44].

У першій половині травня після проведення розвідки Легіон залишив с. Морочин і с. Дяконів, перейшов р. Буг і швидким маршем вийшов у район сіл Бубнів, Бискупичі Шляхецькі (нині с. Соснин Іванічівського району), м. Іванічі. Передислокація Легіону виконала завдання німців – активність загонів УПА в цьому районі різко знизилась. Більше того, у липні 1944 р. до командування Легіону з проханням зарахувати до його лав звернувся численний відділ УПА, правда з вимогою залишитись єдиною бойовою одиницею. На відповідь командування УЛС, що відділ буде розпорочений між іншими підрозділами Легіону, бандерівці на такі умови не пристали, щоправда кілька рядових бійців добровільно вступили до УЛС. 16 липня у с. Бискупичах відбувся перший випуск Підстаршинської школи УЛС з урочистим молебнем і парадом Легіону. Увечері, в зв'язку з наступом радянських військ Легіон отримав наказ німецького командування терміново евакуюватись за р. Буг.

Так закінчилась історія Легіону на українській землі.

З наступом радянських військ в липні 1944 р. УЛС перейшов на польську територію. Німці намагались використати особовий склад легіону у боротьбі з польськими партизанами, що викликало невдоволення у частини керівників та вояків батальйону. Восени 1944 р. начальника штабу частини М. Солтиса було заарештовано німцями і, ймовірно, страчено [6, с. 72].

Під час одного з липневих боїв з підрозділами АК в районі Красностава загинув штурмбанфюрер СС Асмус, його замінив майор В. Бігельмаєр.

У жовтні 1944 р. батальйон було переведено до Моравії. В лютому 1945 р. УЛС було перевезено залізничним транспортом під м. Марібор, де він розташувався в селах Шпільфельд, Обершварц і Унтершварц [11, с. 89]. Німецьке командування планувало використати легіонерів у боротьбі з югославськими партизанами Й. Броз Тіто, організаційно включивши його до складу дивізії «Галичина».

Однак, коли до Легіону звернулися представники дивізії, легіонери відмовилися приєднатися до дивізії через те, що боялися втратити самостійність.

11 березня 1945 р. частина вояків легіону під проводом хорунжих Р. Кивелюка («Ворона») та «Коваля» вирішили самочинно перейти на бік партизанських формувань четників генерала М. Михайловича, щоб пізніше з їх підтримкою повернутись в Україну. Але німцям за допомогою дивізійного сотника Л. Макарушки вдалося повернути втікачів. Сотник Р. Кивелюк за звинуваченням у заколоті був розстріляний [8, с. 741].

Зрештою рішенням німецького командування Легіон був розформований і таки приєднаний до дивізії «Галичина».

Вояки колишнього Українського легіону самооборони в квітні 1945 р. присягнули на вірність Україні і в складі різних частин Української національної армії воювали проти наступаючих радянських військ,

за що чимало з них були нагороджені відзнаками як німецькими, так і українськими. В цих останніх боях УНА загинув колишній перший командир Волинського легіону М. Недзведський, а полковник П. Дяченко був призначений командиром 2-ї Української Дивізії Української Національної Армії.

Після капітуляції Німеччини в травні 1945 р. вояки УНА були інтерновані союзниками.

Досить влучну характеристику діяльності Українського легіону самооборони в роки Другої світової війни на сторінках своїх спогадів дав Є. Побігуцій–Рен. «Доля цього волинського Легіону, – згадує колишній майор Української Національної Армії. – Була доволі хиמרна. Спочатку Легіон воював проти німців, потім з ними спілкував, потім знову хотів вернутися в Україну з поміччю югославських четників» [11, с. 170].

#### Список використаних джерел

1. Гіряк К. Український легіон самооборони. Причинки до історії. Проект зі збереження історичної спадщини української еміграції. – Торонто; Онтаріо, 1977. – 54 с.
2. Городиський О. Два дні в партизанці «Самостійна Україна». – Чикаго; Нью-Йорк, 1962. – Липень. – №7 (161); Лисяк О. Волинський батальйон // Вісті. – №3 (5). – С.2.
3. ДА СБУ. – Ф.13. – Спр.376. – Т.34. – Арк.37–46. Копія, машинопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ua.govenkosp.ucoz.ru/publ/boji\\_za\\_vizvolennja\\_volini/ukrajinskij\\_legion\\_samooboroni/2-1-0-260](http://ua.govenkosp.ucoz.ru/publ/boji_za_vizvolennja_volini/ukrajinskij_legion_samooboroni/2-1-0-260)
4. Державний архів Волинської обл. – Ф.Р.1. – Оп.2. – Спр.85. – 36 арк.
5. Там само. – Ф.Р.2. – Оп.2. – Спр.4. – 35 арк.
6. Довідник з історії України. Т.3. (Р–Я) / За ред. І. З. Підкови, Р. М. Шусти. – Київ: Генеза, 1999. – 688 с.
7. Дробязко С. И. Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил 1941–1945 гг. – Москва: Изд-во Эксмо, 2004. – 608 с.
8. Каркоць-Вовк М. Від Вороніжа до Українського легіону самооборони. – Рівне: Союз Ветеранів Визвольних Змагань УНР, Союз Ветеранів Українського Резистансу, 2002. – 248 с.
9. Каліберда Ю., Федько А., Федько Ю. Збройні формування ОУН–Мельника у 1943–1944 рр. на Волині // Воснна історія. – 2010. – №1. – С.70–78.
10. Колісник Р., Малецький М. 1-ша українська дивізія Української національної армії (дивізія «Галичина»). Історія українського війська (1917–1995). Упорядник Я. Дашкевич. – Львів: Світ, 1996.
11. Котляр М., Кульчицький С. Довідник з історії України. Т.3. – Київ, 1996.
12. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів; Харків: «Видавництво Сага», 2007. – 244 с.
13. ОУН в 1941 році. Документи. В 2-х ч. Ч.1 / упорядники О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. Відп. ред. С. Кульчицький. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 336 с.
14. ОУН в 1941 році. Документи. В 2-х ч. Ч.2 / упорядники О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. Відп. ред. С. Кульчицький. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 604 с.
15. Побігуцій–Рен С. Мозаїка моїх споминів. – Івано–Франківськ: Лілея–НВ, 2002. – 188 с.
16. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни. Монографія / В. О. Шайкан. – Кривий Ріг: Мінерал, 2005. – 466 с.

#### References

1. Girnjak K. Ukrai'ns'kyj legion samooborony. Prychynky do istorii'. Proekt zi zberzhennja istorychnoi' spadshhyny ukrai'ns'koi' emigracii'. – Toronto; Ontario, 1977. – 54 s.
2. Gorodys'kyj O. Dva dni v partyzanci «Samostijna Ukrai'na». – Chykyago; N'ju-Jork, 1962. – Lypen'. – №7 (161); Lysjak O. Volyns'kyj batal'jon // Visti. – №3 (5). – S.2.

3. DA SBU. – F.13. – Spr.376. – T.34. – Ark.37–46. Kopija, mashynopys [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: [http://yarovenkosp.ucoz.ru/publ/boji\\_za\\_vizvolennja\\_volini/ukrajinskij\\_ legion\\_samooboroni/2-1-0-260](http://yarovenkosp.ucoz.ru/publ/boji_za_vizvolennja_volini/ukrajinskij_ legion_samooboroni/2-1-0-260)
4. Derzhavnyj arhiv Volyns'koi obl. – F.R.1. – Op.2. – Spr.85. – 36 ark.
5. Tam samo. – F.R.2. – Op.2. – Spr.4. – 35 ark.
6. Dovidnyk z istorii' Ukrainy, T.3. (R–Ja) / Za red. I. Z. Pidkovy, R. M. Shusta. – Kyi'v: G'eneza, 1999. – 688 s.
7. Drobjazko S. I. Pod znamjonami vraga. Antisovetskie formirovanija v sostave germanskih vooruzhennyh sil 1941–1945 gg. – Moskva: Izd-vo Jeksmo, 2004. – 608 s.
8. Karkoc'–Vovk M. Vid Voronizha do Ukrain's'kogo leg'ionu samooborony. – Rivne: Sojuz Veteraniv Vyzvol'nyh Zmagan' UNR, Sojuz Veteraniv Ukrain's'kogo Rezystansu, 2002. – 248 s.
9. Kaliberda Ju., Fed'ko A., Fed'ko Ju. Zbrojni formuvannja OUN–Mel'nyka u 1943–1944 rr. na Volyni // Vojenna istorija. – 2010. – №1. – S.70–78.
10. Kolisnyk R., Malec'kyj M. 1–sha ukrain's'ka divizija Ukrain's'koi nacional'noi armii' (divizija «Galychyna»). Istorija ukrain's'kogo vijs'ka (1917–1995). Uporjadnyk Ja. Dashkevych. – L'viv: Svit, 1996.
11. Kotljars' M., Kul'chyc'kyj S. Dovidnyk z istorii' Ukrainy, T.3. – Kyi'v, 1996.
12. Lytvyn M. R., Naumenko K. Je. Zbrojni syly Ukrainy pershoi' polovyny XX st. Generaly i admiraly. Instytut ukrain'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrainy. – L'viv; Harkiv: «Vydavnytvo Saga», 2007. – 244 s.
13. OUN v 1941 roci. Dokumenty. V 2–h ch. Ch.1 / uporjadnyky O. Veselova, O. Lysenko, I. Patryljak, V. Sergijchuk. Vidp. red. S. Kul'chyc'kyj. – K.: Instytut istorii' Ukrainy NAN Ukrainy, 2006. – 336 s.
14. OUN v 1941 roci. Dokumenty. V 2–h ch. Ch.2 / uporjadnyky O. Veselova, O. Lysenko, I. Patryljak, V. Sergijchuk. Vidp. red. S. Kul'chyc'kyj. – K.: Instytut istorii' Ukrainy NAN Ukrainy, 2006. – 604 s.
15. Pobigushhyj–Ren Je. Mozai'ka moi'h spomyniv. – Ivano–Frankivs'k: Lileja–NY, 2002. – 188 s.
16. Shajkan V. O. Kolaboracionizm na terytorii' rejshkomisariatu «Ukrain'a» i vijs'kovo'i zony v roky Drugoi' svitovoi' vijny. Monografija / V. O. Shajkan. – Kryvyj Rig: Mineral, 2005. – 466 s.

**Diachenko A. V.**, PhD student, Department of Modern History of Ukraine, East European National University named after Lesia Ukrainka (Ukraine, Lutsk), [andriydiyachenko@gmail.com](mailto:andriydiyachenko@gmail.com)

#### Ukrainian Legion of Self-Defense in a struggle for the Ukrainian national idea during the German–Soviet war

The article describes the history and combat way of the Ukrainian Legion of Self-Defense during the German–Soviet war in the Volyn region since the moment of formation in September 1943 before splitting with the Ukrainian National Army in April 1945.

**Keywords:** Ukrainian Legion of Self-Defense, Volyn Legion, Soviet–German War (1941–1945), nationalist underground, history.

\* \* \*

УДК 94:614.3:314.7(477)«1944/1946»

**Диптан Л. С.,**  
аспірантка кафедри історії та археології слов'ян  
факультету історичної освіти, Національний  
педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова  
(Україна, Київ), [lyba\\_17@ukr.net](mailto:lyba_17@ukr.net)

#### МЕДИКО–САНІТАРНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ У 1944–1946 РР. І МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Застосовуючи критичний та компаративний методи аналізу неопублікованих джерел авторка робить спробу встановити реальне становище, що склалося в медико–санітарній сфері Української РСР на завершальному етапі Другої світової війни, виявити фактори епідемічної загрози та з'ясувати, настільки вагомим чинником ризику епідемічної ситуації була активізація міграції населення, зокрема репатріаційний процес, що охопив територію республіки у 1944–1945 рр.

Наголошується на прямому зв'язку між посиленням міграційних процесів унаслідок початку масової репатріації радянських громадян через територію УРСР і рівнем епідемічної загрози, що фіксувався в республіці.

Обстоюється думка, що зростання потоку репатріантів у межах України, в умовах дефіциту матеріальних фондів для відбудови санітарної та медичної мережі, медикаментів і лікарських кадрів, справило негативний вплив на поточну санітарно–епідеміологічну ситуацію й відчутно погіршило показники загального стану здоров'я населення УРСР у 1944–1946 рр.

**Ключові слова:** Друга світова війна, Україна, медико–санітарне становище, хвороби, епідемія, тиф, міграція населення, репатріація.

У роки Другої світової війни в Німеччині та СРСР, не дивлячись на всі заходи з попередження та недопущення зростання захворюваності, відбулося різке погіршення санітарно–епідеміологічної ситуації. Особливо гостро питання боротьби з епідемічними хворобами постало в розореній війною Українській РСР після звільнення від нацистських окупантів і з активізацією міграційних потоків територією республіки, зокрема з початком процесу репатріації радянських громадян восени 1944–го – навесні 1945 р.

Очевидна актуальність для влади проблеми подолання медико–санітарних наслідків війни на початковому етапі повоєнної відбудови стала чинником, що зумовив її виділення в предмет спеціального аналізу фахівців радянської медичної сфери вже у 1942–1946 рр. [16; 17; 19; 20; 25; 26; 27]. Проте предметом вивчення для істориків окреслена проблематика стає тільки у 60–80–х рр. XX ст. Особливістю радянських історичних студій проблеми був її аналіз майже виключно в контексті діяльності партійних органів, ідеологічні стереотипи, акцентування уваги лише на позитивних і навпаки замовчування незручних і дратівливих для влади сюжетів і фактів [13; 18; 19].

З відновленням незалежності наслідки Другої світової війни для України, зокрема тема медико–санітарного становища у 1943–1945 рр., досліджуються вітчизняними вченими вже на нових методологічних засадах – у річці соціальної історії та історії повсякденності. Зокрема, санітарний стан міст УРСР і медичне забезпечення їх мешканців протягом першого повоєнного десятиліття аналізує О. Ісайкіна [14]. У контексті тяжких соціальних наслідків війни та окупації для сільського населення України розглядає медичну сферу українського села 1943–1945 рр. О. Перехрест [24]. Відновлення мережі закладів охорони здоров'я та поліпшення санітарних умов життя трудівників села центральних областей України у 1943–1950 рр. вивчає Т. Терещенко [26]. Важливе місце у вітчизняній історіографії медико–санітарних наслідків війни з Німеччиною та їх подолання у повоєнний період посідають праці І. Перехрест. Цій авторці належить і перше у вітчизняній історіографії комплексне дисертаційне дослідження окресленої проблеми [21–23].

Авторка цієї статті на основі критичного й компаративного аналізу неопублікованих документів радянського походження з фондів центральних державних архівів України робить спробу встановити реальне становище, що склалося в медико–санітарній сфері Української РСР на завершальному етапі Другої світової війни, виявити фактори епідемічної загрози та з'ясувати, настільки вагомим чинником ризику епідемічної ситуації була активізація міграції населення, зокрема репатріаційний процес, що охопив територію республіки у 1944–1945 рр.

Тривалі бойові дії та нацистська окупація спричинили серйозні руйнування санітарної та медичної інфраструктури Української РСР наслідком чого стало